

**„Elszál rólam a kedvesség”:
kultúra és viselkedés kiélezett helyzetekben**

Tudományos Diákköri Dolgozat

Rózsa Nóra Anna

Szociológia alapszak, Regionális-
és településfejlesztés specializáció

III. évfolyam

Témavezető: Dr. Moksony Ferenc

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés.....	2
II.	Elméleti háttér	2
II.1.	Nemek közötti különbségek a válságkezelésben.....	3
II.2.	A Titanic és a Lusitania esete	4
II.3.	A két nem kockázatvállalási hajlandósága	6
II.4.	Nemi szerepek a történelem folyamán.....	8
III.	Kutatási kérdés.....	9
IV.	Adatok és módszerek.....	10
IV.1	Módszertan	10
IV.2.	Adatok és randomizálás ellenőrzése	13
V.	Eredmények.....	16
VI.	Következtetések	19
VII.	Összefoglalás	21
VIII.	Hivatkozások	23
IX.	Mellékletek	25

I. Bevezetés

110 évvel ezelőtt 1912. április 10-én indult első és egyben utolsó útjára a Titanic, amely négy nappal később jéghegynek ütközött és elsüllyedt. Kicsit több, mint 3 évvel később, 1915. májusában egy másik hajó, a Lusitania is hasonló sorsra jutott. Bár a két hajó mind méreteit, mind a fedélzeten lévő utasok számát és összetételét tekintve nagyon hasonlított egymásra, az utasok sorsa merőben másképpen alakult. Míg a Titanicon egyértelműen érvényesült a hagyományos nemi szerepek hatása, és ennek megfelelően a nők sokkal nagyobb eséllyel éltek túl a tragédiát, mint a férfiak, a Lusitanián szinte egyáltalán nem volt különbség a túlélés esélyében a két nem között.

Mi lehet ennek a különbségnek az oka? Az egyik lehetséges magyarázat – amit Bruno Frey és munkatársai vetettek fel (Frey és társai, 2010; Frey és társai, 2011) – az idő, ugyanis a két tragédiának merőben más volt az időintervalluma. A Titanic süllyedése közel 3 óra volt, a Lusitania esetében ugyanez mindössze 18 percet vett igénybe. Ahol pedig kevés az idő és nagy a feszültség, ott nincs lehetőség a kultúra, a társadalmi szerepek – „nők előre” – érvényesülésére. Ilyen erősen kiélezett helyzetekben József Attila szavaival élve „elszáll rólunk a kedvesség” (Gyönyörűt láttam c. vers).

Dolgozatomban ennek a magyarázatnak az ellenőrzésére vállalkozom. Azt vizsgálom, hogyan befolyásolja a magatartásunkat a viselkedési helyzet „kiélezettsége”. A „normál” helyzetekhez képest kiélezett helyzetekben változik-e, s ha igen, miként változik a társadalmi szerepek, az azokban megjelenő értékek, normák hatása? „Elszáll-e” rólunk a „kedvesség” ilyen kiélezett helyzetekben, azaz csökken-e a társadalmi normák, szerepek – ezen belül a nemi szerepek – szabályozó ereje?

II. Elméleti háttér

Több empirikus kutatás is foglalkozott már azzal, hogy a férfiak és a nők eltérően viselkednek-e a mindennapi életükben. A stresszes időszakok megváltoztathatják a társadalmi normákat, a társadalmi-gazdasági korlátokat és a „tipikus” viselkedést. Nem világos azonban, hogy ezek a változások növelik vagy csökkentik a nemek közötti viselkedésbeli különbségeket, és az sem, hogy hogyan. Egyrészt feltételezhető, hogy a stressz univerzálisabb viselkedéshez vezet, ahol a nemek közötti különbségek kevésbé fontosak, így kevésbé hangsúlyosak. Másrészt a pszichológiai nemek közötti különbségek felerősödhetnek a válságkezelés során. (Reisch és társai, 2021). A következőkben négy különböző kiélezett helyzet alapján fogom áttekinteni, hogy hogyan viselkednek a nők és a férfiak a nem „normális” élethelyzetekben.

Ezek pedig a következők: koronavírus-járvány, Öböl-háború, a Lusitania és a Titanic süllyedése.

II.1. Nemek közötti különbségek a válságkezelésben

A pszichológiai nemek közötti különbségek felerősödését támasztja alá Reisch és társai (2021) saját kutatása. Az osztrák lakosság 15%-ától gyűjtöttek mobiltelefonos adatokat a Covid-19 járvány első időszakában, amikor a lehető legszigorúbb korlátozások voltak érvényben Ausztriában. Kutatásuk során azt találták, hogy a kommunikációs mintákban, a mobilitásban és a szabadidő eltöltésében megfigyelhető nemek közötti különbségek felerősödtek a válság során, amit a válság első szakaszában a szigorú lezárás idézett elő (Reisch és társai, 2021).

Ezzel párhuzamosan meg kell említeni Hasida és Zeidner (1996) kutatását, akik szintén a női és férfi különbségeket vizsgálták válságkezelés tekintetében. Ők mellett, hogy igen érdekes, mindkét jóslatuknak ellentmondó válságkezelési stratégiát tapasztaltak mind a férfiktól, mind a nőktől, azt is megállapították, hogy mindkét nem viselkedését lényegesen befolyásolja az, hogy mit jelent az adott szituáció és milyen jelentőséggel bír a szituáció az adott nem számára (Hasida és Zeidner, 1996). Ez a kutatás is azt az elméletet erősíti, hogy a pszichológiai nemek közötti különbségek felerősödhetnek a válságkezelés során. Alsharawy és társai (2021) arra is felhívják a figyelmet arra, hogy a különböző szituációkban számba kell venni, hogy az érzelmi élmény hogyan alakítja a kockázat észlelését. Kutatásuk szerint a nők jobban félnek a koronavírus járványtól, így jobban is tartanak annak egészségügyi kockázataitól. A férfiak inkább a járvány gazdasági kockázataitól félnek, erre pedig az a magyarázat, hogy eleve a nők választják a nagyobb rugalmasságot és stabilitást biztosító munkaköröket (Wiswall és Zafar, 2018 idézi Alsharawy és társai, 2021). Ez alátámasztja Hasida és Zeidner (1996) megállapítását, miszerint figyelembe kell venni, hogy az adott probléma milyen jelentőséggel bír a férfiak és a nők számára.

Az is egy érdekes kérdés, hogy válságkezelés során mennyire jönnek elő a hagyományos nemi szerepek. Mint korábban említettem, Hasida és Zeidner kutatása (1996) igen érdekes eredményt hozott, mert ők azt találták, hogy az Öböl-háború során a nők inkább a férfi sztereotípiáknak megfelelően kezelik a háborúval járó válsághelyzetet, míg a férfiak inkább érzelempőzpontú válságkezelési stratégiákat alkalmaztak (Hasida és Zeidner, 1996). Ugyanebben a témakörben végeztek kutatást Sicard és társai (2021). Vizsgálatukban a férfiak és nők állampolgársági magatartásukhoz (angolul: citizenship behaviors, rövidítve: CB) kapcsolatos attitűdjére összpontosítottak, és a CB fogalmát általánosságban a társadalomra és

annak válság idején való működésére alkalmazták, hogy megvizsgálják azon magatartásokat, amelyek elősegítik a társadalom megfelelő működését a Covid-19 világjárvány ideje alatt. Valójában a Covid-19-válság során az embereket gyakran arra ösztönözték, hogy legyenek „csapatjátékosok”, és lehetőségük nyílt arra, hogy különféle magatartásformákat alkalmazzanak, amelyek a nemzeti vagy nemzetközi válságkezelést hivatottak elősegíteni, mint például a szeretteik gondozása, a maszk viselése vagy az otthoni munka folytatása (Sicard és társai, 2021). Eredményeik azt mutatják, hogy válsághelyzetben a résztvevők úgy érzik, hogy több női sztereotípiával megegyező vonást és viselkedést (gondoskodás, érzékenység) kell tanúsítaniuk mások felé (Sicard és társai, 2021). Ez szintén megegyezik Hasida és Zeidner eredményeivel, akik azt találták, hogy a háborús helyzetben a nők aktívabb, problémaközpontúbb válságkezelési stratégiákat alkalmaznak (Hasida és Zeidner, 2021). A nemi sztereotípiáknak megfelelően a nők nagyobb valószínűséggel nyújtanak támogatást a közeli kapcsolatokban (család, barátok, munkatársak), illetve az eredmények többnyire a think crisis – think female asszociációt tükrözik, melynek lényege, hogy válság idején (vállalati szférában) a vállalat ideális vezetőjének inkább nőies, mint férfias tulajdonságokkal kell rendelkeznie (Ryan és társai, 2011 idézi Sicard és társai, 2021).

II.2. A Titanic és a Lusitania esete

A továbbiakban részletesen kifejtem a Lusitania és a Titanic süllyedése közötti különbségeket, illetve, hogy milyen társadalmi és erkölcsi normák érvényesültek, vagy ellenkezőleg, nem érvényesültek a két hajón. Orthmayr Imre (2003) a következőket fogalmazza meg az erkölcsi normákról: az erkölcsi normák nem köthetőek egy konkrét személyhez vagy szervezethez, de önkényes szabályokat fogalmaznak meg arról, hogy hogyan kell viselkedni bizonyos helyzetekben (pl.: házasodás, étkezés, üdvözlés). Ez azt is jelenti, hogy az erkölcsi normák nem konvenciók, mert bizonyos pontosan meghatározott magatartásformák jobban preferáltak más magatartásformákkal szemben. (Orthmayr, 2003). Pontosán ez igaz arra az erkölcsi normára is, ami a Titanic süllyedése közben lépett életbe a mentőcsapatok által: „nők és gyerekek először”. Bruno S. Frey és társai (2011b) azt kapták empirikus kutatásuk eredményeként, hogy a Titanicon valóban érvényesült az a társadalmi norma, amely szerint a nőket és a gyermekeket kell először megmenteni. Ezzel szemben a Lusitanián – amely mindössze három évvel később süllyedt el, mint a Titanic – teljesen más dimenzió mentén kerültek ki a túlélők (Frey és társai, 2010).

Frey és társai (2010) egy tanulmányban bemutatják, hogy extrém körülmények között milyen széles körben változhat az emberi viselkedés a körülmények függvényében. Szerintük

az emberi viselkedés megértéséhez fontos tudni, hogy milyen feltételek mellett térnek el az emberek az önző racionalitástól. Ez a tanulmány a természetes túlélési ösztönök kölcsönhatását és az internalizált társadalmi normákat tárja fel a Titanic és a Lusitania elsüllyedésére vonatkozó adatok felhasználásával. Ezekből kiderül, hogy mindkét hajón szinte teljesen egyforma volt az utasok és a dolgozók összetétele, viselkedésük azonban teljesen más volt. A tanulmányban bemutatják, hogy az idő kulcsfontosságú tényező, mert míg a lassan elsüllyedő Titanicon (2 óra 40 perc) a társadalmi viselkedési normák előjöttek menekülés közben, addig a gyorsan süllyedő Lusitanián (18 perc) az önző viselkedés dominált.

David Glecher és Lonnie Stevans regresszióanalízises kutatása (2004) szintén alátámasztja, azt a tényt, hogy a Titanicon valóban érvényesült a nőket és gyerekeket előre erkölcsi norma. Ők egy másik kutató által közzétett adatok alapján végeztek logisztikus regresszióanalízist, melyben azt vizsgálták, hogy mekkora volt a Titanic utasainak túlélési esélye egyéni jellemzőik alapján. Az érdekelte őket, hogy milyen jellemzőik voltak a túlélőknek. A Titanic utasaira vonatkozó kiterjedt adatok logisztikus regressziós elemzésének eredményei azt mutatják, hogy a túlélési arányokat meghatározó összetett osztálytényezők háttérben a hatóságok erős, nyílt preferenciája állt, ami a nők és gyermekek megmentésére irányult. Azt találták, hogy egy első osztályon utazó férfinak szignifikánsan nagyobb volt a túlélési esélye, mint egy másod- vagy harmadosztályon utazónak, miközben nem volt szignifikáns különbség egy másod- és egy harmadosztályon utazó férfi túlélési valószínűsége között. Ugyanígy egy első osztályon utazó nőnek lényegesen nagyobb volt a túlélési esélye, mint egy másod- vagy harmadosztályon utazónak. A férfiakkal ellentétben azonban lényegesen nagyobb volt a valószínűsége annak, hogy egy másodosztályon utazó nő életben marad, mint egy harmadosztálybeli nő. A kutatók arra jutottak tehát, hogy a hatóságok döntései miatt látják azt az eredményekben, hogy a mentés során elsősorban a társadalmi normák érvényesültek. (Gleicher és Stevens, 2004) Azzal Frey és társai (2011a) is egyet tudnak érteni empirikus kutatásaik alapján, hogy a Titanicon valóban fenntartották azt a társadalmi normát, hogy először a nőket és a gyermekeket kell megmenteni, de egy későbbi munkájukban (Frey és társai, 2011b) ők az időt nevezték meg, mint kulcsfontosságú tényezőt abban, hogy érvényesülni tudtak a társadalmi normák. Elmondhatjuk tehát, hogy a Titanic esetében a süllyedés hosszabb időtartama miatt a Lusitaniához viszonyítva kevésbé kiélezett helyzet sokkal nagyobb mértékben hozta elő a társadalmi normákat.

Kevés az empirikus bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a katasztrófa sújtotta emberek milyen mértékben reagálnak saját vagy mások viselkedésére. A Titanic elsüllyedése élet-halál helyzetet teremtett utasai számára. A mentőcsónakban való ülés elmulasztása gyakorlatilag a

halált garantálta, mert az óceán átlagos hőmérséklete körülbelül 2 Celsius fok volt (Frey és társai, 2011b). A közgazdaságtudomány alapvetően azt feltételezi az emberekről, hogy racionálisan és önzően viselkednek a körülményektől függően, illetve sok társadalomtudós is az feltételezi, hogy élet-halál helyzetben az önérdékű reakciók dominálnak. A társadalmi kohézió, és a vágy, hogy ennek megfelelően viselkedjenek eltűnik és az önérdék veszi át a hatalmat. A Lusitanián az emberek viselkedése a klasszikus homo economicusnak felelt meg, de a Titancion lévő utasok viselkedése ellentmond az alapértelmezett közgazdaságtannak. A Titanicon a gyerekeknek 14,8%-kal nagyobb volt a túlélési esélyük, mint a felnőtteknek, illetve a gyermekkel lévők 19,6%-kal nagyobb eséllyel éltek túl a katasztrófát, mint a gyermek nélküliek. A nők túlélési esélyei pedig nagyobbak voltak több, mint 50%-kal. Ezek az eredmények erősebb túlélési versenyre utalnak a Lusitanián (az erősebb él túl). A Titanicon nagyobb eséllyel éltek túl az első osztály utasai, míg a Lusitanián az első osztály utasai rosszabb esélyekkel indultak, mint a harmadosztályon utazók (Frey és társai, 2010). Ebből következtethetünk arra, hogy a kontextusbeli különbségek valószínűleg számítanak élet-halál helyzetekben. Ennek fényében a kutatók egy későbbi munkájukban (2011b) erre jutnak: a Titanic és a Lusitania összehasonlítása azt sugallja, hogy amikor az idő szűkös, az egyéni önérdékű viselkedés dominál, míg az altruizmus és a társadalmi normák, valamint a társadalmi státuson keresztüli hatalom fontosabbá válik, ha van elég idő az érvényesítésükre (Frey és társai, 2011b).

II.3. A két nem kockázatvállalási hajlandósága

Azt már körbejártam, hogy hogyan reagálnak a nők és a férfiak különböző krízishelyzetekben, de fontos megnézni azt is, hogy mennyire hajlandóak kockázatot vállalni. A nemi sztereotípiák alapján a nők inkább kockázatkerülők (Alsharawy és társai, 2021). Egy kutatócsoport brit lakosokkal online teszteket töltetett ki a koronavírus-járvány első szakaszában. A résztvevőknek 4 pszichológiai és viselkedés-gazdaságtani feladatot kellett kitölteniük, amely a kockázatvállalási hajlandóságukat mérte. Eredményeik azt mutatják, hogy a sztereotípiáknak megfelelően a férfiak kockázattoleranciája magasabb volt, mint a nőké, és az életkorral csökkent (Guenther és társai, 2021). Tehát az eddigiekben hiába látjuk azt, hogy a nők jobban kezelik a válsághelyzeteket, kevesebb kockázatot hajlandóak vállalni, mint a férfiak, illetve a fiatalok több kockázatot vállalnak, mint az idősebbek. De ez vajon befolyásolja-e a viselkedést? Guenther és társai (2021) azt találták, hogy a kockázatvállalás mértéke és a valós viselkedés között csupán gyenge empirikus kapcsolatok találhatók. Megfigyelték, hogy azok hajlandóak veszélyhelyzetben (Covid-19 világjárvány) nagyobb

kockázatot vállalni, akik már a mindennapi életükben (ivás, dohányzás) is nagyobb kockázatot vállalnak (Guenther és társai, 2021). Az eddigiekben tehát főként azt láttuk, hogy kiélezett helyzetekben a két nem közötti különbségek felerősödnek.

Abban Frey és társai (2011a) és Gleicher és Stevans (2004) is egyetért, hogy egy extrém helyzetben való viselkedést, nem lehet csupán egy jelentős változóra vonatkoztatni, és a nem, a kor és a hajóosztály együttesen befolyásolhatja az emberek viselkedését, illetve a túlélést. Christine R. Harris és társai (2006) azt vizsgálták, hogy hajlamosak-e a nők például ritkábban végezni veszélyes szabadidős tevékenységeket, mert úgy gondolják, hogy nagyobb a sérülés valószínűsége, úgy gondolják, hogy nagyobb lenne a sérülés súlyossága, ha bekövetkezne, és/vagy mert egyszerűen nem találják olyan vonzónak az ilyen tevékenységek pozitív aspektusait, mint a férfiak. Arra jutottak, hogy az egészségügy, a rekreáció és a szerencsejáték területén a nők kisebb valószínűséggel számoltak be kockázatos viselkedésről. Mindhárom területen szignifikáns nemek közötti különbségek voltak a kockázatos magatartások negatív következményeinek valószínűségét illetően. Ezenkívül a nők arra számítottak, hogy kevésbé élvezik ezt a viselkedést, mint a férfiak mindhárom területen, feltételezve, hogy a lehetséges negatív következmények nem következtek be (Harris és társai, 2006). Ez egybevág a koronavírus-járvány alatti megfigyelésekkel, miszerint a nők inkább aggódnak az egészségükért, és jobban kerülik a kockázatvállalást (Alsharawy és társai, 2021).

Azt meg kell említeni, hogy Harris és társai (2006) eredményei szerint a férfiak semmivel sem nagyobb valószínűséggel vállalnak társadalmi kockázatot, mint a nők. Ezen felül meg kell említeni, hogy a nemek közötti kockázatvállalási különbségeknek van egy lehetséges evolúciós magyarázata is. E szerint a nők hajlamosak nagyobb kockázatot látni, mint a férfiak, mert ha valaki több kockázatot észlel a világban, akkor hatékonyabban tudja biztonságban tartani az utódokat. Ez azért fontos, mert az emberi csecsemők a legtöbb állathoz képest szokatlanul hosszú fejlődési időszakon át tehetetlenek. (Harris és társai, 2006) Ez engem nem győzne meg egyből, de a kutatás készítői erre is gondoltak. Elméletük igazolására a tudósok kitaláltak egy gondolat kísérletet: tegyük fel, hogy interjút készít gyermeke potenciális bébiszitterével, és egy interjú során megtudta, hogy egy jelentkező szereti a veszélyes sportokat, ritkán tett olyan óvintézkedéseket, mint például a biztonsági öv használata, és szeretett nagy összegekkel szerencsejátékot játszani, mert úgy gondolta, hogy ezek a tevékenységek alacsony kockázattal járnak. Továbbra is felvenné ezt a személyt bébiszitternek? Közel egyöntetű reakció a nem, ami arra utal, hogy sokan hallgatólagosan azt feltételezik, hogy az ilyen attitűdök

valóban hatással vannak arra, hogy egy személy milyen kockázatokat jelentene a gondozásukra bízott gyermekekre (Harris és társai, 2006).

II.4. Nemi szerepek a történelem folyamán

Mindezek után nem szabad elfelejtkezni arról, hogy a történelem folyamán, – már csak az elmúlt 70 évben is – a hagyományos nemi szerepek jelentős változáson mentek keresztül. A szerepekkel kapcsolatos társadalmi elvárások jelentősen megváltoztak. A női szerepek változása a 20. század második felében kezdődött azzal, hogy a női munkavállalók száma jelentősen megnőtt (Pongrácz, 2005). Az ezredforduló után, a dolgozó nőknél értékrend szempontjából már a nők kettős ambíciója volt terítéken, mint fontos kérdés. Ez magában foglalja a karrier és a gyermekvállalás egy időben történő megvalósítását (Pongrácz és S. Molnár, 2011).

Kozma és Kocsor (2018) kutatásuk során két különböző tesztet töltetettek ki kutatásuk résztvevőivel. Az egyik teszt a maszkulinitást a következő tulajdonságok alapján méri: agresszió, versengés, asszertivitás, függetlenség és elköteleződés arra, hogy a szükséges dolgokat megtegyék az alanyok. Ezzel szemben a másik általuk használt teszt inkább arra helyezi a hangsúlyt, hogy egy férfinak milyennek kellene lennie. Ez arra is vonatkozik, amikor a férfi másokkal kerül kapcsolatba, ezen belül különös figyelmet fordítva arra, hogy az illető hogyan viselkedik a nőkkel, milyen interakciókat folytat velük. Szerintük ez olyan férfiképet hoz létre, ami leginkább egy középkori lovaghoz hasonlítható. A két különböző vizsgálati megközelítés pedig egyértelműen mutatja, hogy nemcsak egyfajta férfikép és maszkulinitás létezik (Kozma és Kocsor, 2018).

Így a Titanic (1912.) és a Lusitania (1915.) esetében meg kell jegyeznem azt is, hogy teljesen mások voltak a társadalom által hagyományosan elfogadott nemi szerepek és normák akkor, mint az Öböl-háború (1990-1991.) és a koronavírus járvány első berobbanása (2020.) idején.

Az alábbiak alapján összegezve elmondható, hogy a férfiakkal kapcsolatos nemi szerepeknek két vetülete különböztethető meg. Az egyik aspektus az udvariasság, az úriemberhez méltó viselkedés elvárása – a 20. század elején, amikor a két hajó szerencsétlenül járt, elsősorban ez érvényesült a Titanicon. Persze azt sem szabad elfelejteni, hogy ezt az idő tette lehetővé. A másik aspektus pedig a férfiak nagyobb agresszivitása, önérvényesítő képessége – ez leginkább napjainkban figyelhető meg, és ennek megfelelően a felmérésben is elsősorban ennek az érvényesülését várom, főleg a kiélezettebb helyzetekben. Ezek szétválasztása azért tűnik fontosnak, mert míg az első vetület esetében arra számíthatunk, hogy

kiélezett helyzetekben az udvariasság szerepelvárásának való megfelelésre törekvés csökken, és ennek megfelelően a két nem viselkedése közötti eltérés mértéke (vagyis a nem hatása) is csökken (ezért volt kisebb a túlélés esélyét tekintve a két nem közti különbség a Lusitanián, ahol a süllyedés gyorsasága erősen kiélezett helyzetet jelentett). Addig a második vetület esetében arra számíthatunk, hogy kiélezett helyzetben az agresszivitás és önérvényesítés erősödik, és ennek megfelelően a két nem viselkedése közötti eltérés mértéke (vagyis a nem hatása) is erősödik.

Összességében tehát, az említett kutatások alapján, az adott helyzet rendkívülisége, „kiélezettség” kétféleképpen is befolyásolhatja a társadalmi szerepek és normák érvényesülését: egyes esetekben csökkentheti, mint például a Lusitania esetében, kihozva a menekülő utasokból a kultúra által elfedett ösztönöket (harc az életért, az erősebb él túl). Másrészt fel is erősítheti a különböző szerepek és normák érvényesülését, ahogy azt láttuk több koronavírussal kapcsolatos kutatásban is (példák: mobiltelefonos adatok alapján végzett kutatás, kockázatvállalási hajlandóságot vizsgáló kutatás). Mindezek mellett nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a férfi nemi szerepeknek két különböző aspektusa különböztethető meg és a társadalom által elfogadott hagyományos nemi szerepek a történelem folyamán jelentős változásokon mentek keresztül.

III. Kutatási kérdés

Az elméleti háttér alapján a fő kutatási kérdésem a következő:

- Hogyan befolyásolja a nem a viselkedésünket kiélezett helyzetekben?

A kutatásom eredményeitől azt várom, hogy jelentős különbség lesz a nők és férfiak viselkedése között, mind a kiélezett mind a kevésbé kiélezett helyzetekben. A szakirodalmak alapján megtudtuk, hogy egy szituáció kiélezettségét kétféleképpen is befolyásolhatja a társadalmi szerepek és normák megjelenését. Saját kutatásomban azt várom, hogy a kiélezettebb helyzetekben jobban fog erősödni a különböző nemi szerepek hatása, mint a kevésbé kiélezett helyzetekben. Ezért a nőktől a kockázatkerülést, kevesebb konfrontálódást, és több „kedvességet” várok, a férfiaktól pedig ezek ellentettjét. Tőlük inkább a napjainkra jellemző, önmegvalósító, agresszívabb viselkedést várok, nem pedig az úriemberhez méltó viselkedésnek való megfelelést.

IV. Adatok és módszerek

IV.1 Módszertan

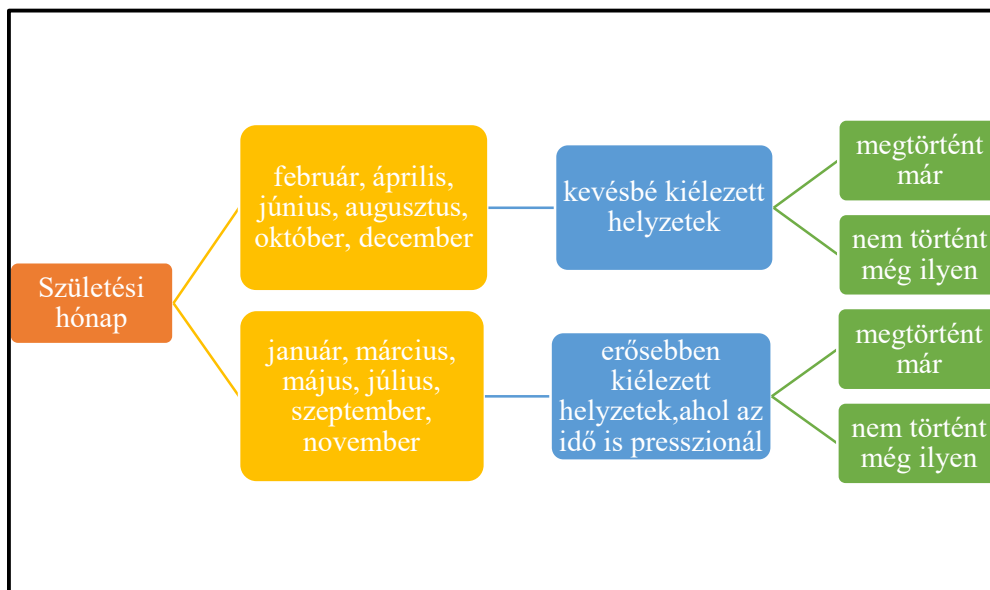
A kutatásom célcsoportja magyar egyetemisták voltak; igyekeztem egy viszonylag homogén, könnyen lehatárolható sokaságot kiválasztani, amelyből kellő mennyiségű válaszra is számíthatok, ezáltal pedig megfelelő nagyságú mintát kaphatok. Témámat online önkitöltős kérdőívvel vizsgáltam. A kérdőívet különböző, kifejezetten kérdőívkitöltésre létrehozott, főleg egyetemistákból álló Facebook csoportokban osztottam meg, mert azt tapasztaltam az eddigi tanulmányaim során, hogy ezekben a csoportokban egészen aktív tagok vannak. Illetve ezzel próbáltam a lehető legnagyobb mértékben csökkenteni az „illetéktelen kitöltéseket”, azon kívül természetesen, hogy a címben és a felvezető szövegben is hangsúlyoztam, hogy felsőoktatásban tanuló kitöltőket keresek, e mellett természetesen azt is a kitöltők tudtára adtam, hogy a kérdőív kitöltése teljesen anonim módon fog zajlani. Azért gondolom ezt a legjobb módszernek, mert így kaphatom a lehető legőszintébb válaszokat és reakciókat a válaszadóktól, hiszen névtelenül és arctalanul őszintébbek az emberek. Egy pár perces önkitöltős online kérdőívre szívesebben szakítanak időt, mint esetleg egy hosszabb interjúra (pláne a választott célcsoportom), valamint az általam feldolgozott szakirodalmak között is voltak olyan kutatások, amelyekben sikeresen használtak online kérdőíveket.

A kérdőív négy nagyobb egységből áll. Az első részben általános demográfiai adatokra kérdezek rá, ezek között szerepel a születési hónap is, ami a kitöltők „randomizálására” hivatott. Ugyanis a második és harmadik rész két külön kérdéssort tartalmaz, amelyek közül a válaszadók véletlenszerűen kapják egyiket, illetve másikat. Így érem el, hogy a kétféle kérdéssorra válaszolók között ne legyen semmilyen, a véletlen határain túlmenő különbség, s így a válaszok közötti eltérés valóban a kérdésekben leírt viselkedési helyzet hatását, ne pedig a válaszolók összetételét tükrözze. Azt, hogy miért van szükség két kérdéssorra, alább kifejtem majd részletesebben.

A kérdőívet Google Forms segítségével készítettem, ahol beépített funkció a válasz alapú ugratás. Ez azt jelenti, hogy be lehet állítani, hogy melyik következő szakaszra ugorjon a kérdőív bizonyos válasz esetén. Ezt a funkciót kihasználva már csak egy olyan szűrőkérdést kellett találni, amelyre a válasz véletlenszerű, és emiatt egészen biztosan nem korrelál a kitöltő semmilyen tulajdonságával, és tulajdonképpen véletlenszerűen osztja két részre a kitöltőket. Ezen felül az is fontos volt még, hogy magáról a kérdésről ne legyen egyértelmű, hogy valami plusz célt is szolgál, és a kitöltők ne kezdjék el kipróbálgatni, hogy mi van akkor, ha más választ adnak. Abból ítélve, hogy a kitöltőknek egészen pontosan a fele-fele (228-228) töltötte ki a két

kérdőívet, azt gondolom, hogy senki nem próbálgatta azt, hogy mi lesz akkor, ha más választ ad.

A fentiekből az kiderült, hogy a születési hónapokat használtam arra, hogy a válaszadók véletlenszerűen kapják a kétféle kérdéssor valamelyikét, de az még nem, hogy hogyan. A januári, márciusi, májusi, júliusi, szeptemberi és novemberi születésűeknek a kiélezettebb viselkedési helyzetet leíró kérdéseket teszem fel, míg a fennmaradó hónapokban születetteknek a kevésbé kiélezetteket (lásd 1. ábra).

1. ábra. A kitöltők randomizálása a születési hónapjuk alapján. A randomizálás eredményeként kapott kérdőív felépítése. Saját forrás.

És hogy miért volt szükség két kérdéssora? Azért, mert így ki lehetett alakítani azt, hogy az egyik kérdéssorban az idő is presszionálja a kitöltőt (mint a Titanic és Lusitania esetében) és így ugyanazok a szituációk kiélezettebbek lettek. Tehát, a kérdőív második és harmadik egysége lényegében ugyanazokat a szituációkat tartalmazza, csupán annyi különbséggel, hogy az egyik kérdőívben kiélezettebbek a szituációk. Például az első szituáció leírása így hangzik a két részben:

- Talán Veled is előfordult már, hogy a kasszánál sorban állás közben valaki eléd kéredezkedett azzal, hogy csak egyetlen árut akar kifizetni.
- Talán Veled is előfordult már, hogy egy hosszas, kimerítő vásárlás végén, mikor már alig vártad, hogy túllegyél az egészen, és siettél volna egy korábban megbeszélrt programra, a kasszánál sorban állás közben valaki eléd kéredezkedett azzal, hogy csak egyetlen árut akar kifizetni.

Mint azt már említettem, a szakirodalmak alapján igyekeztem úgy megfogalmazni a szituációkat, hogy a kiélezettebbnek szánt helyzetekben a kitöltőn legyen egy plusz nyomás az idő által. Az alap szituációk a következőek voltak: a kasszánál sorban állás közben valaki a kitöltő elé szeretne kéredzkedni (első szituáció); a sofőr nem állt meg annál a megállónál, ahol a kitöltő le szeretett volna szállni (második szituáció); az étteremben a kitöltő foglalása ellenére nincsen szabad asztal (harmadik szituáció); az utcán menet közben valaki rosszul lett a kitöltő közelében (negyedik szituáció); a tömött buszra való felszállás közben egy idős hölgy a kitöltő elé próbál kerülni és így nem biztos, hogy a kitöltő felfér a buszra (ötödik szituáció). A kiélezett kérdéssorban ezek a helyzetek úgy voltak megfogalmazva, hogy valamilyen nyomás indok miatt a kitöltő siessen valahová, amikor az adott eset megtörténik vele (például: fontos találkozóra siet, esik az eső és stb.).

Sok online kérdőívben külön megadott válaszlehetőség az, hogy nem történt még valakivel olyasmi, amire a kérdés vonatkozik. Az általam megfogalmazott szituációk ugyan elég hétköznapiak tűntek, de nem lehettem biztos benne, hogy minden kitöltővel megtörténtek már. Választhattam volna azt, hogy a feleletválasztós válaszok közé beírom válaszlehetőségnek azt, hogy még nem történt ilyen, de félő volt, hogy túl sokan választanák ezt az opciót. Én pedig mindenféleképpen szerettem volna választ kapni minden kitöltőtől, így minden szituációleírás után egy eldöntendő kérdést tettem fel, miszerint a kitöltővel történt-e ilyen. Ezután pedig ismét a válasz alapú ugratást használva ugratta tovább a kitöltőt a kérdőív. Ha igennel válaszolt, akkor azt kellett bejelölnie vagy leírnia, hogy hogyan reagált, ha nemmel, akkor pedig azt kérdeztem, hogy hogyan viselkedne egy ilyen helyzetben. Minden szituációhoz voltak általam megfogalmazott válaszlehetőségek (ugyanazok, mindkét kérdéssorban csak múlt időben és feltételes módban), amelyek fokozatosan mentek az udvarias reakciótól, az önzőig, de mindenhol megadtam az egyéb válaszlehetőséget is a kitöltőknek.

A kérdőív negyedik része pedig ismét minden kitöltőre vonatkozik, ebben a tanulmányaikkal kapcsolatban teszek fel nekik kérdéseket. Ezt a részt azért hagytam a végére, hogy az elején ne unják el a kitöltők a személyes adataik megadását, illetve, hogy a születési hónapot, mint utolsó kérdést az első blokkban ugratásként lehessen használni, anélkül, hogy gyanúsak tűnne a kérdés. Valamint, ha egy kitöltő valamiért eddig a részig nem vette volna észre, hogy felsőoktatásban tanuló kitöltőket keresek, akkor itt tényleg egyértelmű lesz, ez egyfajta plusz biztosíték az „illetéktelen kitöltésekkel” szemben.

IV.2. Adatok és randomizálás ellenőrzése

A 456 kitöltő közül mindössze 3 kitöltés volt érvénytelen. Egy férfi nem adott meg egyéb értékelhető adatokat, két másik kitöltő pedig egyértelműen nem vette komolyan a kérdőívet. A nemek arányát tekintve 293 női és 160 férfi érvényes kitöltőm volt. Életkor alapján pedig 19 és 49 év között mozogtak a kérdezettek, de a 90%-uk 25 éves, vagy annál fiatalabb volt.

Az elemzés megkezdése előtt azonban fontos volt, hogy leellenőrizzem, hogy az általam kitalált randomizálás valóban sikeres volt-e. Ehhez össze kellett hasonlítanom a páros és a páratlan hónapban születetteket a szocio-demográfiai változók mentén. Tehát abban az esetben, ha a randomizálás sikeres volt, akkor a két csoport között nincs statisztikailag szignifikáns (azaz a véletlen határain túlmenő) különbség nem, életkor, lakóhely stb. szempontjából – vagyis ezek a változók nem korrelálnak, nem állnak szisztematikus kapcsolatban a kérdésben leírt szituációk jobban vagy kevésbé kiélezett jellegével. Először a kitöltők nemét vizsgáltam meg keresztábra segítségével (lásd 1. táblázat).

A kitöltő neme és a kapott kérdőív megoszlása				
		Születési hónap, melyik kérdőívet kapta		Összesen
		kevésbé kiélezett szituációk; páros hónapban születettek	kiélezett szituációk; páratlan hónapban születettek	
A kitöltő neme	Férfi	85	75	160
		37,4%	33,2%	35,3%
	Nő	142	151	293
		62,6%	66,8%	64,7%
Összesen		227	226	453
		100,0%	100,0%	100,0%

1. táblázat. A nemek és a kapott kérdőívek megoszlása. Keresztábra eredménye. Saját forrás.

Chi-négyzet próba					
	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)	Exact Sig. (2- sided)	Exact Sig. (1- sided)
Pearson Chi-Square	.899 ^a	1	.343		

2. táblázat. Az 1. táblázat Chi-négyzet próbája. Saját forrás.

A Chi-négyzet mutatóhoz tartozó valószínűség 0,343, vagyis 34,3%, ami messze nagyobb az általában elfogadott 5%-nál, tehát a két kérdéstípust kapók nemek szerinti összetételében meglévő kicsi különbség messze nem megy túl azon a mértéken, amit a pusztán véletlen (esetünkben a randomizálás) is előidézhethet (lásd 2. táblázat). Ezután a kitöltők életkorát vizsgáltam meg (lásd 3. táblázat).

A két különböző kérdőívet kitöltők életkorának átlaga			
A kitöltők életkora 2022-ben			
Születési hónap, melyik kérdőívet kapta	Mean	N	Std. Deviation
kevésbé kiélezett szituációk; páros hónapban születettek	22,78	227	3,158
kiélezett szituációk; páratlan hónapban születettek	22,81	226	2,885
Összesen	22,80	453	3,022

3. táblázat. A két különböző kérdőívet kitöltők átlagéletkora. Átlagok összehasonlításának eredménye. Saját forrás.

A két csoportban szinte teljesen egyforma az átlagéletkor (22,8 év), a meglévő kicsi különbség messze nem szignifikáns, amint azt az F-próba is mutatja (lásd 4. táblázat).

ANOVA Table						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
A kitöltők életkora 2022-ben *	Between Groups	,074	1	,074	,008	,928
Születési hónap, melyik kérdőívet kapta	Within Groups	4127,241	451	9,151		
	Összesen	4127,316	452			

4. táblázat. A 3. táblázathoz tartozó F-próba tesztje. Saját forrás.

A tanulmányok megkezdése előtti lakhely és a kapott kérdőív megoszlása				
		Születési hónap, melyik kérdőívet kapta		
		kevésbé kiélezett szituációk; páros hónapban születettek	kiélezett szituációk; páratlan hónapban születettek	Összesen
Mielőtt elkezdted az egyetemi tanulmányaidat, hol volt az állandó lakhelyed?	Budapest	83	77	160
		36,9%	34,5%	35,7%
	Megyei jogú város	46	56	102
		20,4%	25,1%	22,8%
	Egyéb város	59	62	121
		26,2%	27,8%	27,0%
	Község	37	28	65
		16,4%	12,6%	14,5%
Összesen		225	223	448
		100,0%	100,0%	100,0%

5. táblázat. A tanulmányok megkezdését megelőző lakhely és a kevésbé kiélezett/kiélezett kérdőív megoszlása. Keresztábra eredménye. Saját forrás.

A megfigyelt szignifikanciaszint 0,928, vagyis 92,8%, ami messze nagyobb az általában elfogadott 5%-nál, tehát a két kérdéstípust kapók életkor szerinti összetételében meglévő különbség messze nem megy túl azon a mértéken, amit a pusztán véletlen (esetünkben a randomizálás) is előidézhet (lásd 4. táblázat). Végezetül pedig a kitöltők lakhelyét vizsgáltam meg (lásd 5. táblázat).

A két csoportban nagyon hasonló a településtípus szerinti megoszlás, a meglévő különbség messze nem szignifikáns, amint azt a Chi-négyzet próba is mutatja (lásd 6. táblázat).

Chi-négyzet próba			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	2,517*	3	.472

6. táblázat. Az 5. táblázathoz tartozó Chi-négyzet próba. Saját forrás.

A Chi-négyzet mutatóhoz tartozó valószínűség 0,472, vagyis 47,2%, ami messze nagyobb az általában elfogadott 5%-nál, tehát a két kérdéstípust kapók lakóhely szerinti összetételében meglévő különbség nem megy túl azon a mértéken, amit a pusztán véletlen (esetünkben a randomizálás) is előidézhet. Ezek alapján határozottan állíthatom, hogy a randomizálás sikeres volt.

Ezen mutatók vizsgálata után elkezdhettem megformálni az adatbázist az elemzés elvégzéséhez. Külön leválogattam azokat a válaszadókat, akik az egyik, illetve a másik kérdéssort kapták, majd ezeket egyesítettem egy fájlban, olyan változókat létrehozva, amelyek a szituációkra adható összes választ tartalmazzák egységesen; ez azért volt lehetséges mert a különböző oszlopokban ugyanazok a válaszkategóriák voltak, a különbség csupán annyi volt, hogy az egyik esetben múlt időben, a másikon feltételes módban fogalmaztam meg a válaszokat, ezért a két oszlop azonos számkódjai megfeleltethetők voltak egymásnak. Ez a lépés azért volt szükséges, mert a külön lévő változóknál túl sok hiányzó adat volt ahhoz, hogy elemezni tudjam őket. Ezután a két fő magyarázó változót a nemet és a szituáció kiélezettségét tartalmazó változókat átkódoltam dummy változókká. A kódolás során a férfiakat 0-val, a nőket pedig 1-gyel, a kevésbé kiélezett szituációkat 0-val, és a kiélezettebbeket pedig 1-gyel kódoltam.

Ami a függő változót illeti, elemezhettem volna külön-külön az öt szituációt, de izgalmasabbnak találtam inkább egy összefoglaló indexet létrehozni az öt változóból. Ehhez úgy kellett kódolnom az öt változót (szituációkra kapott válaszok), hogy azok összehasonlíthatóak legyenek. Így az egyetlen 5 fokú skálán mérő változót átkódoltam, hogy 3 fokú skálán mérjen (ez az éntermes szituációra adott válaszokat tartalmazta), illetve egy másik változó esetében pedig meg kellett fordítani a válaszok kódolását, hogy a magasabb számkategóriájú válasz önzőbb viselkedést jelentsen (ez arra a szituációra való válaszokat tartalmazta, amikor valaki rosszul lett az utcán). Ezek után már mind az 5 változó 3 fokú skálán mérte az adott válaszokat, és a számkategória növekedésével arányosan egyre önzőbbek voltak az adható válaszok, így már elkészíthettem az összefoglaló indexet.

V. Eredmények

A dolgozat címéhez hű maradva, először megvizsgáltam, hogy a különböző szituációkban, melyik esetekben ér el magasabb értéket a válaszadó (minél magasabb a szám, annál udvariatlanabb a kitöltő válasza, annál inkább „elszáll róla a kedvesség”), a kiélezett vagy a kevésbé kiélezett helyzetekben. Ennek a vizsgálatnak az eredménye azonban nem volt statisztikailag szignifikáns.

Ezután azt néztem meg, hogy az általam készített index értékét, hogyan befolyásolja a kitöltő neme. Az átkódolt nem változó együtthatója -0,676, ami azt jelenti, hogy az index átlagértéke a nőknél ennyivel alacsonyabb, mint a férfiaknál, vagyis a nők kevésbé választják az önzőbb, kulturálatlanabb reagálási módot (ezt kódoltam magasabb számmal az indexen). Amint az ún. megfigyelt szignifikanciaszintet közlő legutolsó oszlopból (Sig) látható, a nem hatása statisztikailag messze szignifikáns, hiszen annak valószínűsége, hogy tisztán véletlenül akkora (vagy még nagyobb) nemek közötti különbséget kapjunk akkor, ha igazából a nemnek nincs hatása, kisebb, mint 0,1%, ami jóval alacsonyabb, mint az általában használt 5% (lásd 7. táblázat).

Coefficients ^a					
		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	
Model		B	Std. Error	Beta	t
1	(Constant)	7,466	,136		54,843
	nem atkodolva	-.676	,169	-.202	-4.005
a. Dependent Variable: index					

7. táblázat. A nem hatása az index értékére. Lineáris regresszió eredménye. Saját forrás.

Ezután azt néztem meg, hogy a nem hatása eltér-e a szituáció kiélezettségétől függően (ez volt a fő kutatási kérdésem). Ehhez úgy futtattam le a regressziót, hogy a program külön-külön végezze el a regresszióelemzést a szituációkat megkülönböztető változó két értéke szerint – egyet a kevésbé és egyet a jobban kiélezett szituációra – tulajdonképpen „rétegezze” az elemzést. A magyarázó változó mindkét regresszióban a nem volt (lásd 8. táblázat).

Coefficients ^a						
			Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	
sz_honap_atkodolv			B	Std. Error	Beta	t
a	Model					Sig.
kevésbé kiélezett szituációk; páros hónapban születettek	1	(Constant)	7,254	,186		39,089
		nem_atkodolva	-.570	,235	-,175	-2,422
kiélezett szituációk; páratlan hónapban születettek	1	(Constant)	7,710	,199		38,697
		nem_atkodolva	-.824	,242	-,239	-3,408
a. Dependent Variable: index						

8. táblázat. A nem hatása az index értékére a szituáció kiélezettségének függvényében. A regresszióelemzést szituációként külön-külön elvégezve (a szituációkat megkülönböztető változó két értéke szerint). Saját forrás.

A B oszlopban látható eredmények közül a pirossal kiemelt együttthatók a nem hatását mutatják – az első a kevésbé, a második a jobban kiélezett szituációban. A második együtttható (-0,824) nagyobb nemek közötti különbséget mutat, ami azt jelzi, hogy az erősebben kiélezett szituációban valamivel nagyobb a nem hatása, mint a kevésbé kiélezettben, bár a különbség a két szituáció között azért nem mondható különösebben nagy. Mindkét pirossal kiemelt megfigyelt szignifikanciaszint az általában használt 5%-os küszöb alatt van, tehát ezek az eredmények statisztikailag szignifikánsak.

Ahogy a módszertani részben már említettem, a kitöltők egy részével már megtörténtek az adott szituációk, a másik része pedig beleképzelte magát az adott helyzetbe. Ez alapján arra gondoltam, hogy érdemes lehet megnézni, hogy hol nagyobb a nem hatása; habár ez nem szerepelt az eredeti kutatási kérdésben. Kiknél nagyobb a nem hatása? Azoknál, akik ténylegesen megélték a szituációt vagy azoknál, akik beleképzeltek magukat. Ezt az ötödik szituáción vizsgáltam meg, mert itt volt a legkiegyenlítettebb a kitöltők megoszlása aszerint, hogy megtörtént-e velük az eset (223 esetben megtörtént, 203 esetben nem történt meg). A többi szituációnál ez közel sem volt ilyen kiegyenlített, így nem láttam értelmét ezen szituációk vizsgálatának (lásd 9.táblázat).

	Már történt velem ilyen		Még nem történt velem ilyen	
	Szó nélkül beengedtem vs. nem engedtem be*	Vita után beengedtem vs. nem engedtem be*	Szó nélkül beengedném vs. nem engedném be*	Vita után beengedném vs. nem engedném be*
	B	B	B	B
Intercept	1,435	,993	1,041	,651
Nem (nő=1)	,379	-,090	1,156	,936
Értelmezés	0,379 antilogaritmus = 1,46	-0,09 antilogaritmus = 0,91	1,156 antilogaritmus = 3,18	0,936 antilogaritmus = 2,55
* Referenciakategória: Erősen méltatlankodtam/méltatlankodnék, vitatkoztam/vitatkoznék vele, és nem engedtem/engedném be.				

9. táblázat. A nem hatása a szituáció képzeletbeliségének függvényében. Multinomiális logisztikus regresszió eredményei. Saját forrás.

Az ötödik szituáció (buszmegálló, idős hölgy előreengedése) három válaszkategóriát tartalmazott alapvetően: szó nélkül elengedjük a hölgyet, kisebb vita után engedjük csak előre és egy hevesebb vita után nem engedjük előre. Ez utóbbi, legkevésbé kedves kategória volt az

elemzés során a referenciakategóriám. Azért, hogy az eredmények jobban átláthatóak legyenek saját táblázatot készítettem a kérdés szempontjából lényeges eredményekkel.

Az értelmezéshez az eredmények antilogaritmusát felhasználva elmondható, hogy azok körében, akikkel megtörtént már az 5. szituáció, a férfiakhoz képest a nők 46%-kal (1,46) nagyobb eséllyel engedték be szó nélkül az idős hölgyet, mintsem, hogy vitatkozás után ne engedték volna be (ez volta referenciakategória). A balról jobbra haladva, a második oszlopból azt tudhatjuk meg, hogy azok körében, akikkel megtörtént már az 5. szituáció, a férfiakhoz képest a nők 9%-kal kisebb eséllyel engedték be szó nélkül az idős hölgyet, mintsem, hogy vitatkozás után ne engedték volna be. A harmadik oszlopból az derül ki, hogy azok körében, akikkel még *nem* történt meg az 5. szituáció, a férfiakhoz képest a nők több mint 3-szor nagyobb eséllyel engedték be szó nélkül az idős hölgyet, mintsem, hogy vitatkozás után ne engedték volna be. A negyedik oszlopban azt láthatjuk, hogy azok körében, akikkel még nem történt meg az 5. szituáció, a férfiakhoz képest a nők kb. 2 és félszer nagyobb eséllyel engedték be szó nélkül az idős hölgyet, mintsem, hogy vitatkozás után ne engedték volna be.

Összességében a két piros, illetve a két kék eredményt összehasonlítva látható, hogy azok körében, akikkel még nem történt meg az 5. szituáció (buszmegálló, idős hölgy előreengedése), a nem hatása nagyobb, vagyis a helyzet képzeletbelisége *felerősíti* a nem hatását.

VI. Következtetések

A kapott eredmények alapján elmondható, hogy a nem hatással van a viselkedésre, a nők inkább választják a kevésbé önző, udvariasabb viselkedési formákat, mint a férfiak. Ezen felül az bizonyosodott be, hogy a kiélezett helyzetekben a nemek közötti különbségek valamennyivel nagyobbak lesznek, mint a kevésbé kiélezett helyzetekben. Tehát, mint ahogy azt a koronavírussal kapcsolatos kutatásokban is láttuk a hagyományos nemi szerepek felerősödnek a kiélezettebb szituációkban. Az általam várt eredményeket kaptam, igaz nem volt olyan jelentős különbség a két nem között, mint vártam. Hogy ezt mi okozhatja, arra két lehetséges válasz is van.

Az első az, hogy maga a kérdőív összetétele is okozhatja azt, hogy nem születtek nagyobb eltérések a nemek között, ugyanis, ha a kérdező nem került még bele az általam leírt szituációba, akkor arra kértem, hogy képzelje bele magát a helyzetbe. Igaz, hogy az ötödik szituáció vizsgálatával az kiderült, hogy az adott helyzet képzeletisége felerősíti a nem hatását, de ezt nem tudtam minden szituációnál megvizsgálni, pedig lehetséges, hogy egyes esetekben a képzeletiség csökkentette volna a nem hatását. Ezt azért gondolom, mert ezekben az elképzelt

esetekben valószínűsíthetően több kitöltő hajlamos volt nyugodtabbnak és udvariasabbnak hinni saját magát, mint amilyenek valójában lettek volna az adott szituációban. Ugyanakkor ennek ellenkezője is előfordulhatott, miszerint a nem ténylegesen megtörtént, csupán elképzelt helyzetekben az emberek éppenséggel bátrabban „szabadjára engedik” a gondolataikat, ösztöneiket, és ennek eredményeként pont kevésbé higgadtan, udvariasabban reagálnak. A pszichológiában vannak is olyan projektív tesztek, amelyek épp arra épülnek, hogy képzeletben az ember jobban „elengedi magát” (Rózsa és társai, 2006).

Arra, hogy miért volt viszonylag csekély a nem hatása van egy másik lehetséges magyarázat is. Ez pedig az, hogy a vizsgálatba túlnyomó részben egyetemista fiatalok kerültek be (az átlagéletkor 22,8 év, a minta 97%-a 30 évesnél fiatalabb volt), márpedig a fiatalok körében minden bizonnyal kevésbé erőteljes a nemi szerepek hatása, kisebbek a nemi szerepek által meghatározott viselkedésbeli különbségek. Itt az életkor szerepe elsősorban kohorszhatást (nem pedig életciklushatásként) jelent, vagyis a fiatalabbak azért viselkednek másként, mint az idősebbek, mert azoknál később születtek, egy későbbi generáció tagjai. (Életciklushatás esetén a korkülönbség nem abból fakad, hogy ki mikor született, melyik nemzedék tagja, hanem abból, hogy a pályája, életciklusa melyik pontján van – pl. tanuló, munkavállaló, nyugdíjas.) Ebből kifolyólag egy további kutatás keretein belül érdemes lenne megismételni a vizsgálatot egy olyan mintán, amely idősebbekből áll, ott valószínűleg nagyobbak lennének a nemi különbségek.

Ebből a vizsgálatból arra nem igazán derült fény, hogy a férfi nemi szerepeknek melyik vetülete került inkább előtérbe a kérdezetteknel. Persze az kiderült, hogy a férfi kitöltők hajlamosabbak voltak inkább agresszív reakciókat adni a különböző szituációkban, mint a nők, de az eredmények nem voltak statisztikailag szignifikánsak. Ahogy a vizsgálatból szintén nem kaptam statisztikailag szignifikáns eredményeket arra vonatkozóan sem, hogy a kiélezett helyzetekben „elszáll-e” a kitöltőkről a „kedvesség”. Itt meg kell említenem, hogy a szignifikanciaszteszt eredményére hatással lehetett az, hogy a női kitöltőim nagyobb arányban voltak, mint a férfiak. Így érdemes lenne újra elvégezni a vizsgálatot, fele-fele férfi-női aránnyal, vagy legalábbis olyannal, amely közelebb van az 50-50%-os megoszláshoz, mint a jelenlegi kutatás.

Egy másik, további vizsgálat keretében érdekes lehetne megnézni, hogy a különböző szituációkban, melyik viselkedési aspektus jön elő a férfiakból – inkább az úriemberhez méltó viselkedés elvárásának való megfelelés, vagy a nagyobb agresszivitás és önérvényesítő képesség. Illetve, hogy ezek mitől függhetnek: szituáció kiélezettség, kor, iskolázottság, lakóhely, munkahely.

VII. Összefoglalás

Kutatásomban arra kerestem a választ, hogy kiélezett helyzetekben változik-e és ha igen, hogyan változik a társadalmi szerepek és normák hatása. „Elszáll-e” rólunk a „kedvesség” ezekben a helyzetekben, azaz csökken-e a társadalmi normák, szerepek – ezen belül a nemi szerepek – szabályozó ereje? Az eredményektől azt vártam, hogy jelentős különbségek lesznek a női és férfi kitöltőim reakciói között.

A kutatást magyar egyetemistákon végeztem, 456 kitöltésből 453 érvényes született, ebből 293 női és 160 férfi kitöltőm volt. Online önkitöltős kérdőívet töltöttek ki a válaszadók. A kérdőíven belül két kérdéssor volt (amelyek öt-öt különböző szituációt írtak le), de mindegyik válaszadó csak az egyiket töltötte ki, azt, hogy ki melyiket kapja, randomizálással döntöttem el. A randomizáláshoz a Google Forms beépített ugratási funkcióját használtam, és a kitöltők születési hónapja szolgált szűrőkérdésként az ugratáshoz. A páros hónapban születettek kapták a kevésbé kiélezett, a páratlan hónapban születettek pedig az erősebben kiélezett helyzeteket tartalmazó kérdéssort. A kitöltők minden szituációnál eldönthették, hogy az megtörtént-e már velük és ennek megfelelően kaptak válaszlehetőségeket (múlt időben vagy feltételes módban megfogalmazva).

Az adatok elemzése előtt meg kellett néznem, hogy az általam kitalált randomizálás tényleg sikeres volt-e. Ehhez össze kellett hasonlítanom a páros és a páratlan hónapban születetteket a szocio-demográfiai változók mentén. A randomizálás sikeres volt, így a két csoport között nem volt statisztikailag szignifikáns különbség sem a nem, sem az életkor, sem a lakóhely szempontjából – vagyis ezek a változók nincsenek szisztematikus kapcsolatban a kérdésben leírt szituációk jobban vagy kevésbé kiélezett jellegével.

Az elemzések során különböző lineáris és multinomiális regressziókat végeztem, melyek eredményeként azt kaptam, hogy a nők mind a kiélezett, mind a kevésbé kiélezett helyzetekben kevésbé választják az önzőbb, kulturálatlanabb reagálási módot, mint a férfiak. Amikor azt vizsgáltam, hogy a nem hatása eltér-e a szituáció kiélezettségétől függően, akkor azt az eredményt kaptam, hogy az erősebben kiélezett helyzetekben ugyan nagyobb a nem hatása, de nem volt túl nagy különbség a kevésbé kiélezett helyzetekhez képest. Illetve az ötödik szituáción megvizsgáltam, hogy a képzeletiség, hogyan hat a nemre. Ebben az esetben azt találtam, hogy a képzeletiség erősíti a nem hatását.

Összességében tehát elmondható, hogy kiélezettebb helyzetekben valamennyire megnő a nemek közötti különbség, de nem túlságosan. Annak két oka is lehet, hogy nem találtam nagyobb nemek közötti eltérést. Az egyik maga a kérdőív összetétele, az egyes szituációkban a

kitöltők elképzelték, hogy hogyan viselkednének. Ez pedig vezethetett ahhoz is, hogy udvariasabbnak gondolták magukat, vagy éppen ellenkezőleg, egyes kitöltők képzelhették saját magukat kevésbé udvariasnak, mint amilyenek valójában lettek volna az adott helyzetben. A másik ok pedig a kitöltők átlagéletkora (22,8 év), ami elég fiatalnak mondható, a fiataloknál pedig valószínűsíthetően kevésbé erőteljes a nemi szerepek hatása. Ebben az esetben ugyanis az életkor szerepe nem életciklushatást, hanem kohorszhatást jelent (a fiatalok azért viselkednek másként, mint az idősebbek, mert később születtek). További lehetséges kutatási irány, ha elvégezzük ugyanezt a vizsgálatot egy idősebb korosztályon, jobb nemek közötti aránnyal, illetve egy olyan kutatás, amely részletesebben kutatja a férfi nemi szerep különböző aspektusait.

VIII. Hivatkozások

1. Alsharawy, A., Spoon, R., Smith, A. és Ball, S. (2021). Gender Differences in Fear and Risk Perception During the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Psychology* 12. szám, 689467. cikk.
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.689467/full> [2022.02.24.]
2. Frey, B. S., Savage, D. A. és Torgler, B. (2010). Interaction of natural survival instincts and internalized social norms exploring the Titanic and Lusitania disasters. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 107/11. szám, 4862–4865.o.
<https://www.pnas.org/content/107/11/4862> [2021.12.14.]
3. Frey, B. S., Savage, D. A. és Torgler, B. (2011a). Who perished on the Titanic? The importance of social norms. *Rationality and Society* 23/1. szám, 35–49. o.
<https://www.bsfrey.ch/wp-content/uploads/2021/05/who-perished-on-the-titanic-the-importance-of-social-norms.pdf> [2021.12.14.]
4. Frey, B. S., Savage, D. A. és Torgler, B. (2011b). Behavior under Extreme Conditions: The "Titanic" Disaster. *The Journal of Economic Perspectives* 25/1. szám, 209–221. o.
<http://www.jstor.org/stable/23049445> [2021.12.14.]
5. Gleicher, D. és Stevens, L. K. (2004). Who Survived Titanic? A Logistic Regression Analysis. *International Journal of Maritime History* 16/2. szám, 61–94.o.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/084387140401600205> [2021.12.14.]
6. Guenther, B., Galizzi, M. M. és Sanders, J. G. (2021). Heterogeneity in Risk-Taking During the COVID-19 Pandemic: Evidence From the UK Lockdown. *Frontiers in Psychology* 12. szám, 643653. cikk.
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.643653/full> [2022.02.24.]
7. Harris, C. R., Jenkins, M. és Glaser, D. (2006). Gender Differences in Risk Assessment: Why do Women Take Fewer Risks than Men?. *Judgment and Decision Making*, 1/1. szám, 48–63. o.
<http://journal.sjdm.org/jdm06016.pdf> [2021.12.14.]
8. Hasida, B. és Moshe, Z. (1996). Gender differences in coping reactions under community crisis and daily routine conditions. *Personality and Individual Differences*, 20/3. szám, 331–340. o.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0191886995001735> [2022.02.24.]
9. Kozma, L. és Kocsor F. (2018). Elvárások és azonosulás: a férfi nemi szerep többszempontú vizsgálata. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*, 8/2. szám, 39–65.o.
<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/tntef/article/view/33853/32925> [2022.04.18.]
10. Orthmayr, I. (2003). Erkölcsi normák. *Világosság*, 2003/5-6. szám, 149–161. o.
<https://www.epa.hu/01200/01273/00006/pdf/20030702150716.pdf> [2021.11.26.]
11. Pongrácz, T. (2005). Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, (szerk.): Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005. Budapest: TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 73–86. o.
<https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a966.pdf> [2022.04.18.]

12. Pongrácz, T és S. Molnár, E. (2011). Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In Nagy Ildikó - Pongrácz Tiborné (szerk.): Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011. TÁRKI, Budapest. 192-206.o.
<https://demografia.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/Szerepvaltozasok/192-206Pongracz.pdf>
 [2022.04.18.]
13. Reisch, T., Heiler, G., Hurt, J. és társai (2021). Behavioral gender differences are reinforced during the COVID-19 crisis. *Scientific Reports* 19241/11. szám.
<https://www.nature.com/articles/s41598-021-97394-1#Abs1> [2022.02.24.]
14. Rózsa, S., Nagybányai N. O. és Oláh A. szerk. (2006). A pszichológiai mérés alapjai: Elmélet, módszer és gyakorlati alkalmazás. Budapest: Bölcsész Konzorcium. 201-202.o.
https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/46532811/A_pszichologiai_meres_alapjai-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1650195897&Signature=JIR4ulnYQI52Ni75wZsHj~iCytbG3pFuHhKo3H42Vo0B2aEOYNp36iqgo5vTWwtmfj6tJ-o2i1k16pfiIWFvb3WuRwUfDA0OoMxC7wv2d0G9~n13EJb85cvPx-L1UbptUnFTOST8ZbuZg-06s0xYG6lLz2wctKLlb12SkpHsjqLqa~7W-IWV8Cdl4lV5YAveel5-R-6KGxGwai6Hbrn5Mn0252dTAVX8CEAZ9wFDcuonK6sYB-V-HwTeMtc4J9q7siuCnkIJbkrhA4jmdyV27AXCtR7a98Fe1CXtLPtEFwomNFhZOvFpi313zZhM7OEplCQeBV0-dXIVCmZ3OPfIA_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA [2022.04.18.]
15. Sicard, A., Redersdorff, S., Darnon, C. és Martinot, D. (2021). Dealing with a Crisis: Does Covid-19 Promote Traditional Gender Roles? *Psychologica Belgica*, 61/1. szám, 212–223. o.
<https://www.psychologicabelgica.com/articles/10.5334/pb.1032/> [2022.02.24.]

IX. Mellékletek

A következő táblázatok alapján készítettem a dolgozatban szereplő 9. táblázatot:

Parameter Estimates								
							95% Confidence Interval for Exp(B)	
Gondolj vissza arra, hogy amikor ez legutóbb megtörtént Veled, hogyan viselkedtedl. ^a		B	Std. Error	Wald	df	Sig.	Exp(B)	
Szó nélkül magam elé engedtem az illetőt.	Intercept	1,435	,352	16,634	1	,000		
	nem_atkodolva	,379	,449	,712	1	,399	1,460	,606 3,519
Kicsit méltatlankodtam, vitatkoztam vele, de végül magam elé engedtem.	Intercept	,993	,370	7,199	1	,007		
	nem_atkodolva	-,090	,480	,035	1	,851	,914	,356 2,342
a. The reference category is: Erősen méltatlankodtam, vitatkoztam vele, és nem engedtem magam elé.								

10. táblázat. Multinomiális regresszió eredménye abban az esetben, amikor a kitöltővel megtörtént az adott eset. Saját forrás.

Parameter Estimates								
							95% Confidence Interval for Exp(B)	
Kérlek, képzelj bele magadat az előbb leírt helyzetbe, és mondd meg, hogyan viselkednél! ^a		B	Std. Error	Wald	df	Sig.	Exp(B)	
Szó nélkül magam elé engedném az illetőt.	Intercept	1,041	,336	9,620	1	,002		
	nem_atkodolva a	1,156	,486	5,655	1	,017	3,176	1,225 8,234
Kicsit méltatlankodnék, vitatkoznék vele, de végül magam elé engedném.	Intercept	,651	,356	3,338	1	,068		
	nem_atkodolva a	,936	,511	3,364	1	,067	2,551	,938 6,938
a. The reference category is: Erősen méltatlankodnék, vitatkoznék vele, és nem engedném magam elé.								

11. táblázat. Multinomiális regresszió eredménye abban az esetben, amikor a kitöltő beleképzelte magát az adott szituációba. Saját forrás.